

ВЕНЦИСЛАВ ВЕЛЕВ

**ЕТАПИ, ПРОЦЕСИ И ВЛИЯНИЯ
ВЪРХУ ФОРМИРАНЕТО НА ПОЛИТИКИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ
НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО
НА БЪЛГАРИЯ**

**ЗА БУКВИТЕ
ДО ПИСМЕНОСТЪ**

Венцислав Велев
ЕТАПИ, ПРОЦЕСИ И ВЛИЯНИЯ ВЪРХУ ФОРМИРАНЕТО
НА ПОЛИТИКИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ
НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО НА БЪЛГАРИЯ

Ventzislav Velev
STAGES, PROCESSES AND INFLUENCES ON THE FORMATION
OF POLICIES FOR MANAGEMENT
OF THE CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF BULGARIA

ВЕНЦИСЛАВ ВЕЛЕВ

**ЕТАПИ, ПРОЦЕСИ И ВЛИЯНИЯ ВЪРХУ ФОРМИРАНЕТО
НА ПОЛИТИКИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ
НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО НА БЪЛГАРИЯ**

Студия

**Академично издателство „За буквите – О писменехъ“
София, 2021**

© Доц. д-р Венцислав Велев, автор, 2021
© Проф. д-р София Василева, научен рецензент, 2021
© Д-р Ралица Йотова, дизайн на корицата, 2021
© Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, 2021
ISBN 978-619-185-525-4

VENTZISLAV VELEV

**STAGES, PROCESSES AND INFLUENCES ON THE FORMATION
OF POLICIES FOR MANAGEMENT
OF THE CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF BULGARIA**

Scientific Study

**Academic Publisher “Za bukвите – O pismeneh”
Sofia, 2021**

© Assoc. Prof. Ventzislav Velev, PhD, author, 2021
© Prof. Sofiya Vasileva, PhD, scientific reviewer, 2021
© Ralitsa Yotova, PhD, cover Graphic design, 2021
© Academic Publisher “Za bukvite – O pismeneh”
ISBN 978-619-185-525-4

ФОРМИРАНЕ НА НОРМАТИВНА УРЕДБА В СФЕРАТА НА КУЛТУРАТА И КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО НА БЪЛГАРИЯ

Моментна картина

В национален план българската политика в сферата на културното наследство се администрира от страна на Министерството на културата (МК)¹. Тези му задължения се вменяват от българското законодателство – специализираните Закон за културно наследство и Закон за закрила и развитие на културата. В своята дейност МК е подкрепено от различни държавни институции и ведомства, а също така и от такива, функциониращи на регионално и общинско/местно ниво. Все по-активна дейност развиват и учредените неправителствени организации, които работят за модернизирание на културните процеси и прилагането на добрия чужд опит в тази посока. В международен план от значение е членството на България в Организацията на обединените нации за образование, наука и култура (ЮНЕСКО)², Съвета на Европа (СЕ)³ и Европейския съюз (ЕС)⁴. Въвеждането на международно-правните регламенти и в българското законодателство е от съществено значение за развитието на политиките за опазване на културното наследство и постигане на резултати за ефективност.

В продължителен период от време се формира наличното към момента *културно-историческо наследство (КИН)* по българските земи. А самите те се явяват регион на хилядолетни културни пластове. Свидетели сме на изключително интересно наследство, което съчетава в себе си образци от различни култури. В обсега на около 111 000 кв. км, каквато е територията на България, са идентифицирани и разкрити повече от 16 000 археологически обекта, като техният брой ежедневно се увеличава. Обособени са 33 археологически резервата, които спадат към недвижимото културно наследство от национално значение.⁵ Институционализирани са 230 музеи и галерии, в чиито фондове са вписани милиони движими културни ценности.⁶ В Списъка на ЮНЕСКО за световното културно и природно наследство са

¹ Официален уеб сайт на Министерството на културата на Република България <www.mc.government.bg>

² Официален уеб сайт на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура (ЮНЕСКО) <www.unesco.org>

³ Официален уеб сайт на Съвета на Европа <<http://coe.int>>

⁴ Официален уеб сайт на Европейския съюз <<http://europa.eu>>

⁵ Пълен списък на археологическите резервати и Регистър НКЦ с категория национално и световно значение може да се види на уеб сайта на Националния институт за недвижимо културно наследство <<http://ninkn.bg/>>

⁶ Пълният списък на музеите и галериите е достъпен на <<http://mc.government.bg/>>

вписани 10 обекта – 8 културно-исторически (Казанлъшката гробница, Свещарската гробница, Боянската църква, Рилският манастир, Мадарският конник, Скалните църкви край Иваново, Старият град на Несебър), 3 природни (Националният парк „Пирин“, Националният парк „Централен Балкан“, Биосферният резерват „Сребърна“), както и включването в една мултинационална кандидатура на природен обект (Старите и вековни букови гори на Карпатите и други региони на Европа). В световния списък на елементите на нематериалното културно наследство на човечеството фигурират 4 национални (Бистришките баби, празникът в Пернишко „Сурова“, нестинарството, традицията на тъкане на килими в Чипровци), 1 мултинационален елемент (мартеницата), както и 2 добри практики, свързани с опазването и популяризирането на традиционното наследство (Националният събор на народното творчество в Копривщица и опитът на българското читалище за опазване и препредаване на традициите).⁷

Исторически преглед

В новата и най-новата история на България на базата на историческата и политическата действителност от последните 140 години могат да се обособят четири периода, които очертават развитието на оформящите се и развиващи се политики за опазване на културното наследство. Всички те се повлияват и носят белезите както на отделните политически процеси, така и на икономическото развитие на страната през отделните години. От значение е и влиянието на важни международни фактори, в т.ч. военни конфликти, членуване в международни политически, военнополитически и икономически организации, блокове и формирования.⁸

Периодите са обособени, както следва:

- I период – 1878–1947 г.
- II период – 1947–1991 г.
- III период – 1991–2007 г.
- IV период – от 2007 г. до днес.

➤ **I период**

Първият период хронологично е обособен в годините 1878–1947 г. Началото е белязано от полагаването на основите на съвременната българска държава. Изграждането на методологична основа, върху която да се обособят

⁷ Вж. Официален уеб сайт на Националната комисия на Р България за ЮНЕСКО <www.unesco-bg.org>

⁸ Държавната политика в сферата на културно-историческото наследство след 1878 г. подробно е разгледана в изследване на проф. Стоян Денчев и проф. София Василева // Вж. **Денчев, Ст., С. Василева.** Държавна политика за културно-историческото наследство на България 1878–2009 [второ издание]. С., 2010.

базисните постановки за развитие на процесите, свързани с опазването и популяризирането на българското културно наследство, започва още в първите години на следосвобожденска България. Основен нормативен документ е приетата през 1879 г. Търновска конституция. Учредяват се и активно започват да функционират първите институции, работещи в сферата на формиране на държавна политика в сферата на КИН. Постепенно се създава и започва своето развитие специализирана нормативна уредба. Предприемат се поредица от действия, които включват следните стъпки:

- Предприемане на действия по посока на изработване на специализирано законодателство, съдържащо закони, защитаващи наличните старини, разкритите паметници от периода на Средновековието.
- Създаване на институти и институции, работещи в сферата на изучаването на историческите паметници.
- Разкриване на научни и образователни институции, създаващи кадри в сферата на културното наследство.
- Насърчаване на изследванията на българската история чрез програми за издирване на вещевени и писмени паметници, както и за тяхното опазване и съхраняване за поколенията.⁹

Първият учен и държавник, който предприема действия в тази посока, е Константин Иречек (министър на просвещението в Княжество България през 1881–1882 г. в правителството на Казимир Ернрот и в последващ кабинет без министър-председател). През 1883 г. на страниците на издаваното от Българското книжовно дружество „Периодическо списание“ е публикувана разработката му, озаглавена „Упътване за събиране на географически и археологически материяли“. Тук той излага вижданията си и дава конкретни насоки и указания към всички, занимаващите се с разкриване и изследване на намерените към този момент археологически паметници – крепости, стари градове, пещери, могили и пр. Изказва препоръка подобни обекти да се описват комплексно – с посочване на географски ориентири, фолклорни и стопански данни. По този начин ще се постигне и една по-пълна и описателна характеристика на разкриващите се множество паметници от миналото на българския народ. Виждането на Иречек за наследството е комплексно. Той го определя като набор от различни ценности.¹⁰ През следващата 1884 г. излиза Окръжно №7711/ 23.08.1884 г. до окръжните управители в страната с молба да събират и изпращат старини в Народната библиотека в София, с което също се

⁹ По-подробно Вж. **Недков**, С. История на музейното дело в България. С., 2006.

¹⁰ **Иречек**, К. Упътване за събиране на географически и археологически материяли. Периодическо списание, 1883, №5, с. 82–104.; **Николова**, М. Исторически бележки върху развитието на географската наука в Българската академия на науките // Известия на българското географско дружество. Т. 42, 2020, с. 5–11.

дават подробни указания относно оформящите се вече колекции, съдържащи културни ценности.¹¹

През 1888 г. е приет първият нормативен акт в сферата на опазването на културно-историческото наследство. Това са Временни правила за научни и книжовни предприятия. В тях се дават конкретни указания по отношение на начините и способите, свързани с издирване и съхраняване на старинни документи с историческа стойност. Посочва се, че всички открити „старини“ са изключително държавна собственост. Определя се и начинът за провеждане на започналите вече в страната археологически разкопки, които са контролирани от Министерството на народното просвещение (МНП). Акцент е поставен и върху необходимостта от събиране и описване на фолклорни и етнографски материали – народни песни, предания, поговорки, гатанки и др., което също се възлага като отговорност на МНП. За целта се отделят и определени средства, които да подпомогнат тези дейности.¹²

През 1889 г. е следващата съществена крачка. Изработен е и е приет *първият закон в сферата на културното наследство – Закон за издирване старини и за спомагане на научни и книжовни предприятия.*¹³ Използваното частично до този момент понятие „старини“ вече официално е въведено в нормативно обръщение, като е дадено и разяснение за неговото използване. Заменят се употребяваните от отделни учени понятия като „древности“ и „останки от миналото“. Със „старини“ се обозначават всички археологически находки, разкрити при проведени разкопки. Това са: монети, паметници, статуи, гробници, оръжия, оръдия и пр. Също така то се използва и за документи – ръкописи, стари печатни книги и пр. Разписват се текстове, с които се цели подпомагане на започналите действия в сферата на археологията, етнографията и музейното дело.¹⁴

Заедно с първите държавни учреждения в подкрепа на държавата работят и сформираниите различни научни организации, инициирани от учени и общественици. Тук може да се посочи създаденото през 1892 г. Дружество за поддържане на изкуството в България, чиито учредители си поставят за цел: да работят за развитие на нормативната база в сферата на културното наследство; насърчаване на издирването на нови паметници; сформирание на музеи, в които те да бъдат съхранявани; издирване, съхраняване и проучване на българските художествени паметници. По същото време от Народната библиотека се отделя Народният музей. Той обединява три основни сбирки – старовековна, етнографска и нумизматична. Впоследствие към тях се добавя и

¹¹ Денчев, Ст., С. Василева. Цит. съч, с. 98–99.

¹² ДВ, бр. 31, 19 март 1888.

¹³ ДВ, бр. 13, 17 януари 1890.

¹⁴ Недков, С. Цит. съч.

художествена сбирка. Обособяването на 4 отдела към музея разкрива наличието на богато и разнообразно КИН. В административен ред дейността се определя с приетото през 1895 г. Предписание до окръжните управители за активно подпомагане на Народния музей.¹⁵

По този начин се изграждат първите институции и нормативна база, които поемат работата, свързана с издирването на различни старини, както и тяхното съхраняване и експониране. Постепенно се оформят и първите актове на държавната власт, които намират своето изражение в приемането на закони, наредби и указания за тяхното прилагане по места.

Активна дейност по отношение на изработване на нормативна уредба и нейното приложение в сферата на КИН започва от началото на ХХ в. Това е белязано както от натрупан опит, така и от наличието на вече утвърдени специалисти – учени, политици и общественици. Открояват се имената на двама изключителни български учени – проф. Иван Шишманов и проф. Васил Златарски. Те поставят основите на развитие на модел, насочен пряко към изграждане на система от мерки, целящи издирването и съхранението на останки от българското историческо минало. Активна роля започват да играят Българската академия на науките и Софийският университет „Св. Климент Охридски“. Със своята дейност се открояват и Царските природонаучни институти (създадени през 1899 г.), обхващащи в хронологичен ред: Зоологическа градина (1889 г.), Царска научна библиотека (1889 г.), Ботаническа градина (1890 г.), Естественоисторически музей (1899 г.), Ентомологична станция (1905 г.), Черноморска биологична станция (1905 г.).¹⁶ Допълнителен катализатор е утвърждаването на различните музеи, които развиват и публикуват изследвания, базирани на сериозна научна основа. Това предразполага разработването и приемането на поредица от нови нормативни актове. През периода е характерно, че същите основно са насочени към подпомагане на археологическите проучвания. В същото време обаче те създават и условия за финансова подкрепа на държавата, насочена към опазване на разкритото вече културно-историческо наследство. На 1 декември 1900 г. бива публикувано Окръжно №9530 на Министерството на народното просвещение, с което се нарежда на всички училищни инспектори да поощряват учителите да се включат активно в издирване и записване на материали от областта на фолклора, диалектологията и етнографията. Под формата на 8 точки са дадени конкретни указания към учителите в тази

¹⁵ Денчев, Ст., С. Василева. Цит съч., с. 116.

¹⁶ Денчев, Ст., С. Василева. Цит. съч., с. 105.

посока.¹⁷ На 9 ноември 1901 г. е създадено Българското историческо дружество. Инициатор и основател е проф. Димитър Д. Агура, който в периода 1901–1911 г. е председател на дружеството. От 1906 г. то започва да издава „Известия на Историческото дружество от София“, където сътрудничат и публикуват свои материали д-р С. Табаков, проф. В. Златарски, проф. П. Ников, проф. А. Иширков и др. На страниците на изданието се публикуват различни материали включително и такива, свързани с дискутиране на проблемите, с разработването на конкретна нормативна база в сферата на опазването на КИИ, както и нейното приложение от различните институции в цялата страна.¹⁸

Продължава и административното укрепване в отделните държавни учреждения. През 1908 г. към Министерството на войната се създава Дирекция „Военноисторически музеи“, чиято дейност е да съхранява, изучава и популяризира богатото КИИ, останало от Руско-турската Освободителна война. Създава се и Управление на военноисторическите къщи музеи. По този начин държавата афишира своята ангажираност в управлението и поддържането на паметниците и къщите музеи. Започват и поселищните проучвания под ръководството на проф. А. Иширков, който през 1906 г. публикува Упътване за изучаване на селищата в българските земи. Упътването оказва неограничена помощ на местните учители, за да провеждат ефективни краеведски проучвания. В 9-те раздела на Упътването са застъпени необходимите данни за археологическото наследство на дадено селище и неговата архитектура и история. Друг значим документ е Упътване за събиране и пазене на старини от 1909 г., в който детайлно се описва начинът на издирване на археологическите старини, тяхното документиране и условията за правилно съхраняване.¹⁹

През 1911 г. бива приет Закон за старините. Той е дело на широк кръг от учени и държавници, между които могат да се посочат професорите Ив. Шишманов и В. Златарски, Андрей Протич и др. В административно отношение се създава Служба за запазване и поддържане на старините, която се оглавява от директора на Народния археологически музей. В нея се включват директорите на Етнографския музей и Народната библиотека в София, три лица, назначени от министъра на народното просвещение, и трима делегати по избор от археологическите дружества, които имат уредени музеи. Тази комисия има правото да взема решения по всички принципни въпроси, свързани с издирването, опазването и поддържането на старините.²⁰

¹⁷ Окръжно на Министерството на народното просвещение №9530 от 1 декември 1900 г. СбНУНК, т. 16–17, 1900, с. VII-XIV.

¹⁸ ЦДА, ф. 1241, оп. 1, а.е. 11.

¹⁹ Денчев, Ст., С. Василева. Цит. съч., с. 140.

²⁰ Закон за старините. ДВ, бр. 37, 18 февр. 1911.

В последващите години активна дейност развива и проф. Богдан Филов, който освен политически и държавен деец е и виден археолог и изследовател. Той полага основите на модернизирани на съществуващата музейна мрежа. В същото време, макар и в годините на световна икономическа криза, продължават проучванията, като резултатите от тях са оповестявани публично както в специализирани издания, така и пред широката публика. Активно се работи и по посока запазване на наличното недвижимо културно наследство. С тази цел през 1936 г. е приета и специална Наредба-закон за запазване на старинните постройки в населените места. Въвежда се и категория на сгради с национална архитектурна значимост, като се предвижда и тяхното постепенно откупуване от общините или от държавата и превръщането им в музеи.²¹

След периода на войните и последвалото частично стабилизиране на страната отново се обръща внимание на необходимостта от законодателство, което да регламентира въпросите, свързани не само с опазването, но и с експонирането на наличното КИН. Така се стига до 1939 г., когато е публикуван проект за нов Закон за старините. По същество в него се залагат нови и изключително прогресивни за този момент разпоредби. Предвижда се да се въведе регистрационен режим за старините, собственост на частни лица, а също така и правила за тяхното отчуждаване. Регламентира се правото на държавата на първи купувач в срок от три месеца в случаите, когато собственик реши да продаде старина. Предвижда се също така различно право на собственост – държавна, общинска, църковна и частна, като са посочени и съответните отговорности по опазването на паметниците и разходите по поддръжката, експонирането и опазването им. Проектът обаче остава само в етап на обсъждане и не е приет. Следват годините на Втората световна война, които до голяма степен спират процеса на изработването на нова нормативна уредба, свързана с културното наследство.²²

➤ II период

Началото на втората половина на XX в. е белязано от активизиране на усилията по посока разкриването, опазването и популяризирането на КИН. Предвид и новата обществено-икономическа и политическа насока, в която започва да се развива страната, това изисква разработване на сериозна и същевременно напълно нова нормативна уредба. В основата стои приетата на 4 септември 1947 г. Конституция на НР България.²³ Първите стъпки се

²¹ Наредба-закон за запазване на старинните постройки в населените места. ДВ, бр. 135, 1936.

²² Недков, С. Цит. съч.

²³ С приетата на 4 декември 1947 г. Конституция се отменя действащата повече от половин век Търновска конституция. Новият основен документ, останал в историята и с името Димитровска конституция, урежда обществено-стопанските отношения за прехода към социализма, правата

характеризират с възприемането на принципа за изработване на поредица от поднормативни актове, изготвени от изпълнителната власт – укази, постановления, наредби и т.н., приети от Министерския съвет (МС). Обсъжда се вариантът да се приеме нов тип законодателство, което да се основава на разбирането, че всички паметници на културата, които се намират в пределите на Народна република България и имат научно, историческо и художествено значение, се обявяват за общонародно достояние и се поставят под защита на държавата. В резултат на обсъждане се приема, че текстовете ще излязат под формата на нормативен акт на МС.²⁴ През 1951 г. е публикувано Постановление на МС №1608, с което се поставят всички паметници на културата, намиращи се в пределите на НРБ, под защитата на държавата. За осъществяване на директен контрол върху паметниците на културата се създава Съвет за опазване на паметниците на културата към Комитета за наука, изкуство и култура, който по това време е с ранг на министерство. През 1952 г. е приета и Инструкция за привеждане в известност, регистрация и опазване на паметниците на културата, която разглежда по-подробно основните постановки на Постановление №1608 на МС и дава конкретни указания за тяхната приложимост в практиката. Следва приетото през 1958 г. Постановление на МС №165 за опазване на паметниците на културата и развитието на музейното дело, което е доразработено с издадения през 1959 г. Правилник за приложението му. Предвижда се задължението на всеки собственик на паметник на културата да отдели от годишните си бюджети средства за опазването му. Този тип законодателство се запазва и прилага 10 години.²⁵

От началото на 1966 г. започва активна работа по преразглеждане на цялостната нормативна уредба в сферата на културното наследство и музейното дело. Отчита се обстоятелството, че различните инструкции подпомагат дейността на научните и музейните специалисти, но все по-належащо е и разработване на основен закон, в който да бъдат описани всички нужни разпоредби. В края на 1966 г. Музейният съвет и Съветът по опазване на паметниците на културата към Комитета за култура и изкуство обсъждат конкретни текстове на Законопроект за Закон за опазване на паметниците на културата и музеите. Явява се необходимостта и от осъвременяване на

и задълженията на гражданите и държавното устройство на Народна република България. Тази Конституция действа до 1971 г., когато същата е отменена и бива приета нова, просъществувала до 1991 г.

²⁴ Недков, С. Цит. съч.

²⁵ Вж. Постановление №1608 на МС, обн. ДВ, бр. 7, 1952; Инструкция за привеждане в известност, регистрация и опазване паметниците на културата, обн. в Известия, бр. 79, 1952 г.; Постановление на МС №165 и Правилник за приложението му, обн. в Известия, бр. 68, 1958 г. и Известия, бр. 71, 1959 г.

отделните използвани понятия. До този момент в методологично отношение за един сравнително дълъг период от време по отношение на разкритите образци на КИН се използва понятието „паметник на културата“. Според Чл. 3 от приетия през 1969 г. Закон за паметниците на културата и музеите (ЗПКМ) това е „всяко недвижимо и движимо автентично материално свидетелство за човешко присъствие и дейност и за процесите в природата, което има научна и/или културна стойност и притежава обществена значимост“. Паметниците на културата са: „Произведения на човешката дейност, които документират материалната и духовната култура и имат научно, художествено и историческо значение или са свързани с историческите и революционните борби и събития, с живота и дейността на видни обществени, културни и научни дейци“. В допълнителните разпоредби на ЗПКМ (§2) са определени „движими паметници на културата – национално богатство“: „Движимите паметници на културата, които са с най-голяма научна и културна стойност и представляват значителен интерес за националното наследство от историческа, художествена или археологическа гледна точка“.²⁶

Междувременно в българското законодателство започва активно да се имплементират европейски и световни правни норми. От значение е присъединяването на България към редица международни организации, като в сферата на културата и образованието най-голяма роля за това има членството на страната в ЮНЕСКО. От есента на 1975 г. след съответната ратификация в България влиза в сила Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на световното културно и природно наследство. Същата променя терминологията и налага новото понятие „културно наследство“. То е определено в Чл. 1 на Конвенцията и според него в обсега на културното наследство в отделните страни следва да се възприемат: „паметниците: архитектурни произведения, скулптури или монументална живопис, археологически елементи или структури, надписи, пещери и групи от елементи с изключително световно значение от гледна точка на историята, изкуството или науката; ансамблите: групи от отделни или сборни конструкции, които поради своята архитектура, своето хармонично единство или своята интеграция в околната среда имат изключително световно значение от гледна точка на историята, изкуството или науката; забележителните места: човешки творби или произведения, създадени съвместно от човека и природата, както и зоните, включително и

²⁶ Закон за паметниците на културата и музеите. ДВ, бр. 29, 11 април 1969.

археологическите обекти с изключително световно значение от гледна точка на историята, естетиката, етнологията или антропологията“.²⁷

В изпълнение и на международно поетите ангажименти през 1976 г. като държавна структура се сформира нов орган за опазване на културно-историческото наследство – Национален институт за паметниците на културата (НИПК). Той съчетава не само административни функции по определяне на различните категории на паметниците, но и развива сериозна научна дейност, която е от съществено значение в последващите години. Институтът се превръща в своеобразен методически център, специално държавно звено, което да осъществява ръководство на възстановителните и консервационните работи по паметниците на културата на територията на страната. Впоследствие към тези му функции се прибавят и такива, свързани с проектиране и изпълнение на всички видове консервационно-реставрационни работи.²⁸ През следващите години, особено през втората половина на 80-те години на XX в., НИПК активно се ангажира с изучаването и документирането на многобройните паметници на културата. Успоредно с това поема и тяхната юридическа защита, както и контрола върху опазването им. Формира се Национален архивен фонд на недвижимото културно наследство, в който се съхранява пълна документация на всички паметници на културата. В национален мащаб се разгръща широка дейност, свързана с консервационно-реставрационните работи на територията на цялата страна.²⁹

Важно е да се отбележи, че от средата на 70-те години на XX в. катализатор за осъществяване на различни мерки, свързани с опазването и популяризирането на КИН, са и решенията, взети на национално ниво във връзка с отбелязването на 1300-годишнината от основаването на българската държава. В началото на 1978 г. се взема решение на Секретариата на ЦК на БКП от 3 февруари 1978 г., последвано и от съответното разпореждане на Министерския съвет (4 април 1978 г.), в резултат на което е изготвен и одобрен проект на Програма за дейността на Националния комплекс „Култура“, свързана с 1300-годишнината от основаването на българската държава. От своя страна ръководството на Комитета за култура утвърждава нов орган за координиране на действията по отношение културната политика в сферата на КИН за страната, какъвто става Върховният съвет по културно-историческо наследство. В неговия състав се включват изтъкнати учени и специалисти в областта на културно-историческото наследство, представители на

²⁷ Конвенцията за опазване на световното природно и културно наследство, приета от Генералната асамблея на ЮНЕСКО през 1972 г., е приета от Бюрото на МС на 4.02.1974 г. и е в сила за територията на България от 1975 г.

²⁸ Правилник за устройството и задачите на Националния институт за паметниците на културата, утвърден от МС с 93-то постановление от 13.XII.1976 г., ДВ, бр. 102, 24.XII.1976.

²⁹ **Божиков, В., Н. Янков.** Културно-исторически ценности: Правни аспекти. С., 1998, с. 24 и сл.

министерства и институти. През декември 1978 г. е приета и Програма за дейността на Комитета за култура, свързана с 1300-годишнината от основаването на българската държава. Макар че по своята същност това не са правнонормативни актове, то същите притежават силата на стратегически документи, които предопределят за години напред политиката в сферата не само на опазването и популяризирането на културно-историческото наследство, но и на културата като цяло. Доказателство за това са реализираните инициативи, част от които преминали под мотото „България – страна на древни култури“, както и тези, проведени под знака на „Културно-историческата мисия на българската държава“. Това са две от основните тематични области, с които България отбелязва своята многовековна история. Освен изграждането на напълно нова културна инфраструктура в страната, включваща създаването и обновяването на десетки музеи, организират се и се провеждат множество национални и международни конференции и симпозиуми, реализират се изложби и различен тип други събития.³⁰

➤ III период

В хронологично отношение третият период е ограничен в годините от 1991 г. (годината на приемане на действащата и към момента Конституция) до началото на 2007 г. (пълноправното влизане на България в Европейския съюз от 1 януари 2007 г.). В рамките на тези близо 20 години се извършват съществени промени в цялостния обществен, икономически и политически живот, които оказват своето влияние и върху политиките за опазване на културното наследство. Наложените нови промени и в международен план налагат разработването и приемането на напълно нова нормативна уредба, която цели да приведе в унисон българското законодателство с европейското и световното в сферата на културата и опазването на културно-историческото наследство. Тези действия са в изпълнение и на приетото на 22 декември 1990 г. от VII велико народно събрание решение за изразяване на желание от страна на Р България за присъединяване към Европейската общност, препотвърдено на 14 декември 1995 г. от XXXVII обикновено народно събрание. Същото задължава страната за предприемане на мерки по посока хармонизиране на родната с европейската правна система. В резултат от възприетата политика за европейска интеграция още през 1993 г. България се присъединява към един важен международен документ, а именно Европейската конвенция за опазване на археологическото наследство. Тя е съществен елемент от формирането на вътрешното законодателство в сферата на опазване на КИН. Въвежда се разписаното в Чл. 1 на конвенцията определение за понятието „археологическо наследство“. То се възприема като

³⁰ Недков, С. Цит. съч.

съвкупност от „всички останки и предмети, както и други следи на човечеството от минали епохи“, чието опазване и проучване подпомага „проследяването на историята на човечеството и неговата връзка с природната среда“. Приема се и разбирането, че основни източници на информация са „разкопките или находките, както и останалите методи за изследване на човечеството и свързаната с него среда“. Не на последно място археологическото наследство „включва структури, постройки, групи сгради, разработени обекти, движими и други паметници, както и техният контекст, независимо от това дали се намират на сушата или под вода“.³¹

По същество на 27 април 1998 г. започва цялостният преглед на българското законодателство по отношение на предстоящото му хармонизиране с общоевропейското. В сферата на културата акцентът се поставя върху т.нар. преговорна Глава 20 „Култура и аудиовизуална политика“, като дебатите по нея започват на 28 март 2000 г.³² Поставя се началото на разработването на поредица от специални закони в различните сфери на културата. Хронологично погледнато, първи е законът, отнасящ се до най-старата българска културна институция – народните читалища, приет в края на 1996 г. С него се уреждат правният статут, учредяването, видовете, функциите, управлението и финансирането на читалищата като традиционни културно-просветни организации. Отчита се обстоятелството, че те са традиционни за българския народ организации, които освен културнообразователните функции работят активно в сферата на съхраняването на традициите, краезнанието и опазването на културната идентичност. Освен това тук се намира и най-голямата за страната мрежа от обществени библиотеки и музейни колекции.³³ От особена важност за развитието и формирането на политики в сферата на културата и културното наследство е и приетият през 1999 г. Закон за закрила и развитие на културата. По своята същност това е напълно нов тип закон. С него се регламентира правният статут на културните организации и отделните видове културни институти – държавни, общински, частни и със смесено участие. Регламентирани са правомощията на Министерския съвет и министъра на културата. Национален фонд „Култура“ към Министерството на културата и общинските фондове „Култура“ на местно ниво са самостоятелни юридически лица с функции да набират, управляват и разходват средства, предназначени за осъществяване на националната културна политика. В

³¹ Европейската конвенция за опазване на археологическото наследство е приета през 1992 г. Ратифицирана е от Народното събрание със закон, приет на 31 април 1993 г.

³² Глава 20 „Култура и аудиовизуална политика“ отговаря на Трета част от Договора за Европейската общност (ДЕО) – „Политики на Общността“, по-специално на Раздел IX „Култура“, Чл. 128.

³³ Закон за народните читалища. ДВ, бр. 89, 1996.

закона е отбелязано и определението за „културно-историческо наследство“, с което се визира съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет. Законът посочва само основните принципи на националната политика за култура.³⁴ Правилата и механизмите за подпомагане на дарителската дейност са разписани в Закона за Националния дарителски фонд (НДФ) „13 века България“. Това е устройствен закон, който урежда създаването, структурата, дейността и финансирането на фонда. НДФ „13 века България“ има за цел да организира и подпомага дарителска дейност, извършвана от български и чуждестранни физически и юридически лица в подкрепа на образованието, науката, културата, възстановяването и опазването на исторически и културни ценности, здравеопазването и други социални сфери.³⁵ Насърчаването на дарителството, меценатството и спонсорството в областта на културата е отразено в приетия през 2005 г. Закон за меценатството. С него се уреждат обществените отношения, свързани с безвъзмездно предоставяне на помощ от физически и юридически лица (меценати), но не създава реален механизъм за стимулиране на физическите и юридическите лица, посредством който да подпомагат развитието на културата. Преобладаващата част от неговите норми са относно регистрацията на меценатите и на организациите, подпомагащи културата, изискванията за осъществяване и контрол върху тяхната дейност.³⁶ В изпълнение на преговорите за членство в ЕС се разработва и нов тип медийно законодателство. През 1998 г. е приет Законът за радиото и телевизията, който в хода на преговорите е и съществено променен (през 2000 и 2001 г.). В съответствие с европейската и световната практика е разработен и приет закон, свързан със защитата на правата на авторите на произведенията на литературата, изкуството и науката – Закон за авторското право и сродните му права. Разписани са материално-правни разпоредби относно обектите, носителите и съдържанието на авторското право. Законът посочва отделните видове договори в областта на авторското право и определя тяхното съдържание, както и изброява различните форми, под които може да се използва произведението. Дефинирани са сродните права на авторското право – на артист изпълнителя, продуцента и радио- и телевизионните организации.³⁷

Почти през цялото първо десетилетие на XXI в. в сферата на опазването на културното наследство продължава прилагането на Закона за паметниците на културата и музеите. Правят се няколко негови поправки, които по същество целят същият да бъде обновен съобразно новите условия на развитие.

³⁴ Закон за закрила и развитие на културата. ДВ, бр. 50, 1 юни 1999.

³⁵ Закон за Националния дарителски фонд „13 века България“. ДВ, бр. 12, 9 февр. 2001.

³⁶ Закон за меценатството. ДВ, бр. 103, 23 дек. 2005.

³⁷ Закон за авторското право и сродните права. ДВ, бр. 56, 29 юни 1993.

Отражение дава и ратифицираната от България Рамкова конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото, която е приета в края на 2005 г. В нея за пръв път се прави опит да се създаде единно разбиране за „общо европейско наследство“. Основополагащо е разбирането за единството на „всички форми на културно наследство в Европа, които заедно представляват един споделен източник на памет, разбиране, идентичност, единство и творчество, както и идеалите, принципите и ценностите, възникнали от опита, придобит чрез прогреса, и конфликти от миналото, които утвърждават развитието на едно мирно и стабилно общество, основано на спазването на правата на човека, демокрацията и върховенството на закона“.³⁸ Официалното членство на България в ЕС, започнало на 1 януари 2007 г., води до нов етап в развитието на страната.

➤ IV период

Последният към момента период, свързан с формирането на политики за управление на културно-историческото наследство, започва от 1 януари 2007 г. и продължава и понастоящем. Базирайки се на новите политически условия и тенденции на развитие не само в национален, но и в общеевропейски и световен мащаб, а също и като резултат от присъединяването на България като равноправен член на ЕС българската държава продължава поредицата от стъпки за актуализиране на съществуващото и изграждане на ново законодателство. Най-важната в сферата на КИН е направена през 2009 г. На 13 март с.г. в сила влиза напълно нов специализиран Закон за културното наследство (ЗКН). Той отменя действащия до този момент ЗПКМ. С него се утвърждава взаимовръзката между културното наследство и природното богатство на страната, което може да се счита за стъпка напред в областта на правното осигуряване на опазването на културното и природното наследство. За първи път в българското законодателство своето място намира и приетата през 2003 г. от ЮНЕСКО и влязла в сила след ратификация от България през 2006 г. Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство (Конвенция 2003). С новия нормативен документ, какъвто представлява ЗКН в рамките на България, се регламентира, че: Културното наследство обхваща нематериалното и материалното недвижимо и движимо наследство като съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална идентичност и имат научна или културна стойност. Културните ценности са обществено достояние и се ползват със закрила от държавни и общински органи в интерес

³⁸ Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото. Приета на 27 октомври 2005 г. в португалския град Фаро. Приета и подписана и от Р България.

на гражданите на Република България. Културна ценност е нематериално или материално свидетелство за човешко присъствие и дейност, природна даденост или феномен, което е от значение за индивида, общността или обществото и има научна или културна стойност. Културна ценност може да бъде и нематериално или материално свидетелство за човешко присъствие и дейност, което има научна или културна стойност и е от значение за Българската православна църква и другите регистрирани вероизповедания. Съгласно Конституцията на Р България парковете с национално значение, природните и археологическите резервати, определени със закон, са изключителна държавна собственост. Това се доразвива и в специализираното законодателство – ЗЗРК, като по този начин държавата се явява принципал на всички намерени на територията на страната артефакти, както и отделни културни елементи. Тя си запазва правото да прехвърля собствеността, най-вече в частта, свързана с опазване и популяризиране на местната власт в лицето на общините.³⁹

В съответствие с българското законодателство и утвърдената практика институционално съществуват няколко форми на културни организации. Двете основни групи са: държавни и общински културни организации, респективно държавна и общинска собственост върху обекти от културно-историческо естество. Тяхното деление се осъществява по смисъла на разпоредбите на ЗЗРК и ЗКН. Освен тях през последните години възникват и развиват все по-активна дейност още две форми културни организации и собственост – частни и такива със смесено участие. Важен показател е, че всяка културна организация възниква и развива своята дейност на базата най-вече на специализираното законодателство в сферата на културата – ЗЗРК, както и използвайки спецификите, отбелязани в Закона за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ).⁴⁰ Отделен елемент са т.нар. регионални културни институти. По своята същност това са общински културни институти, които обаче държавата приема, че могат да осъществяват специални задачи на регионално ниво. Пример за такива институти са мрежата от регионални библиотеки и регионални музеи и художествени галерии. Тяхното създаване се осъществява със специално Постановление на Министерския съвет по предложение на министъра на културата и съгласувано със съответния областен управител и общински съвет.

Необходимостта от законодателни промени, ясно изразена след 2000 г., изисква и изработване на нова визия в това отношение. Това с особена сила

³⁹ Закон за културното наследство. ДВ, бр. 19, 13 март 2009.

⁴⁰ Закон за юридическите лица с нестопанска цел. ДВ, бр. 81, 6 окт. 2000. В съответствие с разпоредбите на ЗЮЛНЦ се формират многобройните сдружения, асоциации, фондации и др. юридически лица с нестопанска цел. Същите се самоопределят при своето създаване като организации в обществена или частна полза.

важи както за културата като цяло, така и за идентифицираното културно-историческо наследство. В основен приоритет по отношение на развитието на процесите, свързани с изграждане на национална културна политика, като първостепенни се очертават изясняването на връзките между центъра (национално ниво) и районите (регионално ниво) в страната. Като допълнителен стимул са започналите процеси, насочени към създаването и реализирането на партньорски програми, насочени към споделяне на най-добрите практики при решаването на спешни въпроси за развитието на обществото. Това е и в отговор на изискванията за хармонизиране на българското законодателство с общоевропейското. Важен момент е дефинирането на целите и принципите, възприети за модел на културна политика в България от нов тип. Предприемат се стъпки за осъществяване и на предварителни проучвания и апробация на различни западноевропейски модели на управление на културните процеси. От своя страна това налага и ефективно проучване на европейското законодателство, а също така преглед и на останалото световно законодателство. Като стратегическа цел се възприема, че това ще бъде подход, насочен към постигане на:

- Нови процеси за стимулиране на дебатите и диалога за представяне и направляване на социални промени;
- Представяне на креативни идеи, свързани с положителния и отрицателния опит в развитието на обществото;
- Повлияване на диалога и мисленето по посока развитие на нормативната уредба и нейната промяна;
- Прилагане на европейското законодателство и отразяването му в българското такова.

Държавната политика в сферата на изработването на законодателство в сферата на опазването и съхраняването на КИН приема, че структуроопределящи елементи за нейното прилагане са:

- Приемане на децентрализация на управление и финансиране на културата като цяло.
- Промени в културното законодателство, които да отговорят на съвременните форми на развитие, новите приоритети, както и евроориентирането на България и включването ѝ в редица европейски структури на управление.
- Гарантирана равнопоставеност на различните типове културни институти в страната – национални, регионални, общински, частни.
- Засилване на ролята на неправителствения сектор.

В правнонормативен аспект продължава започналата и в предходния период практика за актуализиране на действащото законодателство. Въвеждат се промени в почти всички действащи закони в областта на

културата. Приемат се и поредица от нови наредби, които спомагат за посочване на конкретни действия по отношение на реализирането на политиката за опазване на културно-историческото наследство в неговата цялост. В практиката се въвеждат и конкретни указания. На международно ниво се активизира работата по популяризиране на българското културно наследство, както и вписването на нови обекти и елементи в списъците на ЮНЕСКО.

БЪЛГАРИЯ И ЮНЕСКО – ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ НАЦИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА ЗА ОПАЗВАНЕ НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО

През 1945 г. в рамките на Организацията на обединените нации (ООН) се създава Организация за образование, наука и култура на ООН – ЮНЕСКО. В сферата на културното наследство съобразно уставните документи всички страни приемат да съблюдават обща политика и да предприемат конкретни действия в посока на опазване на световното културно наследство. В дипломатически аспект всяка страна има акредитирано Постоянно представителство в седалището на международната организация в Париж начело с посланик. България официално става член на ЮНЕСКО на 17 май 1956 г. и изпраща свой представител. Още в началото като приоритет на българската страна е активното участие във всички инициативи в областта на културната политика, опазването на материалното и нематериалното културно наследство, развитие на културните индустрии и културния туризъм като фактор за икономическо и социално сближаване, културния плурализъм, насърчаване на творчеството, образованието в различните му аспекти, информационните технологии и комуникация и др. България участва и в различните нива на управление в ЮНЕСКО. В отделни периоди българската държава е член на Междуправителствения комитет за нематериално културно наследство, Програма МОСТ, Международната хидроложка програма и др. През 2007 г. България е избрана и за член на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО. В страната като основен орган за работа по проблемите на организацията, както и поддържане на преки връзки с нея, е Националната комисия за ЮНЕСКО на Република България. Същата е създадена с разпореждане на Министерския съвет от 25 май 1956 г. и функционира на базата на Постановление на Министерския съвет №147 от 30.06.2004 г. и Устройствения правилник за нейната дейност. Международноправна основа за дейността на тази комисия е Хартата на националните комисии, приета на XX генерална конференция на ЮНЕСКО. Комисията е в структурата на Министерството на външните работи.⁴¹

Дейността на България в рамките на ЮНЕСКО се изразява и в участието по приемането и прилагането на различни документи, одобрени от Генералната асамблея на ЮНЕСКО, като с особена важност се отличават т.нар. конвенции. Същите са групирани в разделите: Култура, Образование,

⁴¹ Повече за взаимодействията между България и ЮНЕСКО по отношение на формирането на политики за културно наследство вж. в изследването на проф. София Василева – **Василева, С.** Културно наследство и устойчиво развитие. Концепции, политики, добри практики. С., 2013. ISBN 978-954-2946-59-5.

Авторско право, Околна среда и Спорт. Значим принос българската страна има при изработването на следните конвенции: Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство, Конвенцията за опазване на подводното наследство, Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство, Конвенцията за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване и др.⁴² България се присъединява и/или впоследствие подлага на последваща ратификация общо 17 от конвенциите на ЮНЕСКО, както и някои допълнителни протоколи.⁴³

Конвенция	Дата и акт на приемане / ратификация / присъединяване
Конвенция за защита на културните ценности в случай на въоръжен конфликт с правила за изпълнение на конвенцията. (1954)	7.08.1956 г. Присъединяване
Първи протокол към Конвенцията за защита на културните ценности в случай на въоръжен конфликт. (1954)	9.10.1958 г. Присъединяване
Конвенция срещу дискриминацията в образованието. (1960)	4.12.1962 г. Приемане
Конвенция относно обмена на официални публикации и правителствени документи между държавите. (1958)	4.03.1963 г. Ратификация
Конвенция относно международния обмен на публикации. (1958)	4.03.1963 г. Ратификация
Конвенция за мерките, насочени към забрана и предотвратяване на незаконен внос, износ и прехвърляне на правото на собственост на културни ценности. (1970)	15.09.1971 г. Ратификация
Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство. (1972)	4.02.1974 г. Приета с разпореждане на Бюрото на МС

⁴² Съобразно утвърдената и от ЮНЕСКО практика международните конвенции на организацията подлежат на ратификация, приемане или присъединяване от държавите. Те определят правила, с които държавите се задължават да се съобразяват // Вж. General introduction to the standard-setting instruments of UNESCO // <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49557&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>

⁴³ Вж. <<https://en.unesco.org/countries/bulgaria/conventions>>

Универсална конвенция за авторското право, преработена на 24 юли 1971 г. с декларация допълнение относно Член XVII и резолюция относно Член XI. (1971)	7.03.1975 г. Присъединяване
Конвенция за влажните зони с международно значение, особено като местообитание на водолюбивите птици. (1971)	24.09.1975 г. Подпис без резерва относно ратификацията
Конвенция за признаване на изследвания, дипломи и степени, свързани с висшето образование в държавите, принадлежащи към региона на Европа. (1979)	22.04.1981 г. Ратификация
Протокол за изменение на Конвенцията за влажните зони с международно значение, особено като местообитание на водолюбивите птици.	27.02.1986 г. Подпис без резерва относно ратификацията
Протокол за изменение на Членове 6 и 7 от Конвенцията за влажните зони с международно значение, особено като местообитание на водолюбивите птици.	21.06.1990 г. Ратификация
Конвенция за техническо и професионално образование. (1989)	1.07.1994 г.
Международна конвенция за защита на изпълнителите, продуцентите на фонограми и излъчващите организации. (1971)	31.06.1995 г. Присъединяване
Конвенция за защита на производителите на фонограми срещу неразрешено дублиране на техните фонограми.	31.06.1995 г. Присъединяване
Конвенция за признаване на квалификации по отношение на висшето образование в Европейския регион. (1997)	19.05.2000 г. Ратификация
Втори протокол към Хагската конвенция от 1954 г. за защита на културните ценности в случай на въоръжен конфликт.	14.06.2000 г. Ратификация

Конвенция за опазване на подводното културно наследство. (2001)	10.09.2003 г. Ратификация
Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство. (2003)	10.03.2006 г. Ратификация
Конвенция за защита и насърчаване на многообразието от културни изрази. (2005)	18.12.2006 г. Ратификация
Международна конвенция срещу допинга в спорта. (2005)	12.01.2007 г. Ратификация

В сферата на опазването на културното наследство от значение са следните конвенции:

• **Конвенция за защита на културните ценности в случай на въоръжен конфликт – 14.V.1954 г.** (Публ. в Изв., бр. 44 от 01.05.1956 г., в сила за България от 7.11.1956 г.)

Съгласно текста на конвенцията за културни ценности се смятат независимо от техния произход и притежател:

- (а) ценностите, движими или недвижими, които имат голямо значение за културното наследство на всеки народ, като паметниците на архитектурата, изкуствата или историята, религиозни или светски, археологически места, архитектурни ансамбли, които в качеството си на такива представляват исторически или художествен интерес, произведения на изкуствата, ръкописи, книги и други предмети от художествено, историческо или археологическо значение, а също научни колекции или важни колекции от книги, архивни материали или репродукции на ценности, посочени по-горе;
- (б) здания, чието главно и действително предназначение е съхраняване или експониране на движимите културни ценности, посочени в точка „а“, като музеи, големи библиотеки, хранилища на архиви, а също така скривалища, предназначени в случай на въоръжен конфликт за пазене на движимите културни ценности, посочени в точка „а“;
- (в) центровете, в които се намират значителен брой културни ценности, посочени в точки „а“ и „б“, тъй наречените „центрове на съсредоточаване на културни ценности“.

• **Конвенция за мерките, насочени към забрана и предотвратяване на незаконен внос, износ и прехвърляне на правото на собственост на културни ценности – 14.XI.1970 г.** (ДВ, бр. 53, 6 юли 1971, в сила за България от 24 април 1972 г.)

За целите на тази конвенция за културни ценности се считат ценностите от религиозен или светски характер, които се определят от всяка държава като значими за археологията, доисторическия период, историята, литературата, изкуството и науките и които принадлежат към посочените по-долу категории:

- (а) редки колекции и образци на флората и фауната, минералогията, анатомията; предмети, представляващи интерес за палеонтологията;
- (б) ценности, отнасящи се до историята, в това число и историята на науката и техниката, историята на войните и обществата, а също така и живота на националните ръководители, мислители, учени и художествени дейци и събитията от национално значение;
- (в) находките от археологически разкопки (редовни и нелегални) и археологическите открития;
- (г) съставните елементи на разделени на части художествени и исторически паметници и на археологически обекти;
- (д) старинни предмети с давност повече от 100 години, като надписи, сечени монети и гравирани печати;
- е) етноложки материали;
- ж) художествени ценности, като:
 - платна, картини и рисунки изцяло ръчна изработка на каквато и да е основа и от всякакъв материал (с изключение на фабрични десени и на изделия, изработени ръчно);
 - оригинални произведения на ваятелското и скулптурното изкуство от всякакви материали;
 - оригинални гравюри, щампи и литографии;
 - оригинални художествени сглобки и монтажи от всякакви материали;
- (з) редки ръкописи и старопечатни книги, древни книги, документи и издания от особен интерес (исторически, художествен, научен, литературен и т.н.) – отделно или в колекции; пощенски, таксови марки и аналози – отделно или в колекции;
- (и) архиви, в това число и фонографски, фотографски и киноархиви;
- (й) мебелировка с давност повече от 100 години и старинни музикални инструменти.

• **Универсална конвенция за авторското право – 24.VII.1971 г.** (България се присъединява към нея с писмо от 7.03.1971 г.)

Всяка договаряща държава се задължава да осигури подходяща и ефективна защита на правата на авторите и другите носители на авторски права върху литературни, научни и художествени произведения, като писмени, музикални, драматични и кинематографични произведения, както и върху произведенията на живописиста, графиката и скулптурата.

Всяка договаряща държава, чието национално законодателство изисква да бъдат изпълнени определени формалности като условие за защитата на авторското право, като например депозиране, регистрация, вписване на авторско право, нотариално заверени удостоверения, заплащане на такси, производство или публикуване на произведението в съответната договаряща държава, е длъжна да счита тези формалности за изпълнени по отношение на всяко произведение, ползващо се от защита по смисъла на тази Конвенция, което е публикувано за първи път извън нейната територия и чийто автор не е неин гражданин, ако още при първото публикуване всички екземпляри от произведението, издадени с разрешението на автора или на друг носител на авторското право, съдържат знака ©, името на носителя на авторското право и годината на първата публикация; като знакът, името и годината следва да бъдат поставени по начин и на място, които да показват ясно, че авторското право е защитено.

• **Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство – 16.11.1972 г.** (ДВ, бр. 44, 27 май 2005, в сила за България от 17 септември 1975 г.)

Това е една от най-важните и значими конвенции на ЮНЕСКО. До момента конвенцията е ратифицирана от 182 държави. За да осигурят защита и достатъчно ефикасно съхранение, както и възможно най-активна популяризация на културното и природното наследство, разположено на тяхната територия в зависимост от специфичните условия във всяка страна, държавите – страни по тази конвенция, ще се стремят по възможност:

- (а) да провеждат обща политика, която да даде конкретна функция на културното и природното наследство в обществения живот, както и да включи опазването на това наследство в програмите на общото планиране;
- (б) да създадат на своята територия – там, където не съществуват, една или повече служби за защита, съхранение и популяризиране на културното и природното наследство, които разполагат със съответния квалифициран персонал и средства за изпълнение на възложените им задачи;

- (в) да оказват съдействие на научните и техническите изследвания и разработки и да усъвършенстват методите за интервенция, които дават възможност на съответната страна да посрещне опасностите, заплашващи нейното културно или природно наследство;
- (г) да приемат адекватни юридически, научни, технически, административни и финансови мерки за идентификация, защита, съхранение, пропагандиране и съживяване на това наследство;
- (д) да оказват съдействие за създаване на национални или регионални центрове за подготовка в областта на защитата, съхранението и пропагандирането на културното и природното наследство с цел да се поощряват научните изследвания в тази област.

• **Конвенция за опазване на подводното културно наследство – 2.XI.2001 г.** (ДВ, бр. 84 от 23 септ. 2003 г. Издадена от Министерството на културата, обн., ДВ, бр. 16 от 26 февр. 2010 г., в сила от 2 януари 2009 г.)

Конвенцията на ЮНЕСКО от 2001 г. включва израза „културен, исторически или археологически характер“ като квалифициращи понятия, които определят подводното културно наследство. В допълнение към официалния текст на конвенцията приложение от 36 правила урежда практическите аспекти на дейностите, насочени към подводното културно наследство. За целите на тази конвенция:

- (а) Под подводно културно наследство се разбират всички следи от човешко съществуване от културно, историческо или археологическо естество, които са частично или изцяло потънали, периодично или постоянно, от минимум 100 години, а именно:
 - поселища, конструкции, сгради, предмети и тленни останки, както и техният археологически и природен контекст;
 - плавателни съдове, въздухоплавателни средства, други превозни средства или всяка част от тях с техният товар или друго съдържание, както и техният археологически и природен контекст; и
 - праисторически предмети.
- (б) Тръбопроводите и кабелите, положени на морското дъно, не се приемат за част от подводното културно наследство.
- (в) Различните от тръбопроводи и кабелни инсталации, положени на морското дъно и все още използвани, не се приемат за част от подводното културно наследство.

• **Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство – 17.X.2003 г.** (ДВ, бр. 12, 7 февр. 2006, в сила за България от 10 юни 2006 г.)

Целите на тази конвенция са:

- (а) опазване на нематериалното културно наследство;
- (б) зачитане на нематериалното културно наследство на съответните общности, групи и отделни лица;
- (в) съпричастност – на местно, национално и международно равнище, към значението на нематериалното културно наследство и важността на неговото взаимно признаване;
- (г) международно сътрудничество и международна помощ.

В изпълнение на конвенцията са изготвени Представителен списък на елементите на нематериалното културно наследство на човечеството, Регистър на добрите практики и Регистър на застрашените от изчезване елементи на нематериалното културно наследство.

• **Конвенция за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване – 20.X.2005 г.** (ДВ, бр. 33, 21 април 2007 г., в сила за България от 2007 г.)

Приема се, че това е една от най-важните конвенции, която е припозната и от Съвета на Европейския съюз и е препоръчана за прилагане във всички държави членки. Това се налага най-вече от възприемането, че междукултурният диалог може да допринесе за сближаване между хората и между народите, за предотвратяване на конфликтите и за процесите на постигане на помирение, по-специално в районите, които се сблъскват със ситуации на политическа нестабилност.⁴⁴ Целите на тази конвенция са:

- (а) опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване;
- (б) създаване на условия за разцвет и свободно взаимодействие на различните култури с цел тяхното взаимно обогатяване;
- (в) поощряване на диалога между културите с цел осигуряване на по-интензивен и балансиран международен културен обмен в интерес на взаимното уважение на културите и за установяване на култура на мира;
- (г) насърчаване на междукултурния диалог с цел развитие на културното взаимодействие в полза на изграждане на мостове между народите;
- (д) поощряване на уважението към многообразните форми на културно изразяване и осъзнаване на тяхната стойност на местно, национално и международно равнище;

⁴⁴ Вж. <www.youthbg.info/bg/documents/110/file110.doc>

- (е) потвърждаване на значението на връзката между културата и развитието за всички развиващи се страни; поощряване на действията, осъществявани на национално и международно равнище, за признаване на истинската стойност на тази връзка;
- (ж) признаване на специфичното естество на културните дейности, продукти и услуги като носители на самобитност, ценности и смисъл;
- (з) утвърждаване на суверенното право на държавите да запазват, приемат и прилагат политики и мерки, които те считат за необходими, за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване на тяхна територия;
- (и) укрепване на международното сътрудничество и солидарността в дух на партньорство с цел разширяване на възможностите на развиващите се страни да съхранят и насърчат многообразието от форми на културно изразяване.

В сферата на културно-историческото наследство съобразно и приетите текстове на отделните конвенции са създадени няколко важни по своята същност представителни списъка на ЮНЕСКО. България като страна, присъединила се към тях, също е предложила и вписала свои обекти и елементи:

- **Списък на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО.**⁴⁵ Създаден е по силата на Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство от 1972 г. В Списъка влизат обекти – гора/и, планина/и, езеро/а, пустиня/и, сграда/и, археологически обект/и или град/ове, номинирани и одобрени по международната програма за световното наследство на Комитета за световното наследство на ЮНЕСКО. Съобразно утвърдените нормативни разпоредби всеки обект, който е включен в Списъка на световното културно и природно наследство, е собственост на страната, на чиято територия е разположен, като същата поема ангажименти за неговото опазване и стопанисване. Той е със статут на обект с важно значение, като за същия се приема, че в интерес на международната общност е да бъде опазен за бъдещите поколения. Включването в Списъка се осъществява на базата на разработени и приети от ЮНЕСКО критерии и показатели. В периода от 1978 до края на 2004 г. се прилагат 6 критерия за културно наследство (с номера от 1 до 6) и 4 за природно наследство (с номера от 1 до 4). През

⁴⁵ Списък на елементите, вписани в световното културно и природно наследство, на <<http://whc.unesco.org/en/list/>>

2005 г. тези критерии се обединяват в 10. Предвидено е постъпващите нови предложения да бъдат единствени по рода си и да отговарят най-малко на 1 от всичките 10 разписани изисквания.⁴⁶ В Списъка на обектите със значимост за световното културно наследство са включени 830 обекта (644 на културата, 162 природни и 24 със смесено значение), намиращи се в 138 страни. Списъкът подлежи на непрекъснато попълване, което се осъществява по определени критерии, разработени от Комитета за световно наследство. Всеки един от обектите в списъка е собственост на държавата, на чиято територия е разположен, в същото време обаче е и част от световното културно наследство. Защитата и опазването им са поверени и на страните, участващи в Програмата за световното наследство, която съпътства конвенцията. При определени условия те могат да бъдат финансирани от Фонда за световно наследство.

Понастоящем в Списъка на световното културно и природно наследство са разписани 9 български обекта. Те са вписани последователно през 1979, 1983, 1985 г. и са, както следва: Вписани през 1979 г. – Боянска църква, Мадарски конник, Скални манастири при село Иваново, Тракийска гробница в Казанлък; вписани през 1983 г. – Старият Несебър, Природен резерват „Сребърна“, Народен парк „Пирин“, Рилски манастир; вписани през 1985 г. – Тракийска гробница при с. Свещари.⁴⁷ Като член на организацията и присъединила се към тази конвенция, България има право да кандидатства за помощ от Фонда за световно наследство за проучвания, консервация, реставрация, техническа помощ и пр. за своите паметници от световно значение. По силата на това правило в България са подпомагани реставрацията и консервацията на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново, резерватът „Старинен Пловдив“ и др.

- **Списък на елементите на нематериалното културно наследство на човечеството** е създаден в съответствие с разписаните постановления в приетата през 2003 г. Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство (Конвенция 2003). Самата конвенция е насочена към опазване, съхраняване и зачитане на: 1) устни традиции и форми на изразяване, в това число и езикът в качеството му на носител на нематериалното културно наследство; 2)

⁴⁶ Критерии за вписване в Списъка на световното културно и природно наследство <<http://whc.unesco.org/en/criteria/>>

⁴⁷ Българските номинации в Списъка на световното културно и природно наследство <<http://whc.unesco.org/en/statesparties/bg>>

художествено изпълнителско изкуство; 3) социални обичаи, обреди и празненства; 4) знания и обичаи, отнасящи се до природата и Вселената; 5) знания и умения, свързани с традиционните занаяти. Важен елемент е и Списъкът на добрите практики, който също отразява заложените изисквания, свързани с опазването на нематериалното културно наследство на човечеството. Съществува и списък, в който са включени елементи, които са застрашени от изчезване и се нуждаят от специална протекция. Разписването на трите списъка се осъществява по критерии и показатели, разработени от ЮНЕСКО¹³. Българската страна ратифицира конвенцията през 2006 г., а от 10 юни 2006 г. тя влиза в сила за територията на страната. През 2006 г. с двугодишен мандат България става член на Междуправителствения комитет за опазване на нематериалното културно наследство. През 2014 г. вече с пълнен четиригодишен мандат българската държава отново е член на комитета. Към момента в Списъка на елементите на нематериалното културно наследство на човечеството са включени следните български номинации:

- 2015 г. – Народният празник „Сурва“ („Сурова“)
- 2014 г. – Традицията на производство на чипровски килими
- 2009 г. – „Нестинарството – послание от миналото: Панагирът на св. св. Константин и Елена в с. Българи“
- 2008 г. – Бистришките баби, архаична полифония, танци и ритуали от региона Шошлука.
- 2021 г. – Високото многогласно пеене в селата Долен и Сатовча.

– Участие в мултинационални кандидатури

През 2017 г. е включена номинацията и на мултинационалната кандидатура на елемента „Мартеницата“ в сътрудничество с Република Румъния, Република Молдова и Република Северна Македония.

– Регистър на добрите практики:

- 2017 г. – Практики, свързани с опазването и популяризирането на нематериалното културно наследство посредством системата на народните читалища;
- 2016 г. – Националният събор на българското народно творчество в Копривщица: система от практики за представяне и предаване на културното наследство.⁴⁸

⁴⁸ Повече за българските елементи, включени в Световната представителна листа на елементите на нематериалното културно наследство на човечеството и Регистъра на добрите практики, Вж. на <<https://www.unesco-centerbg.org/countries/bulgaria/>>

* * *

През последните години ЮНЕСКО отделя съществено внимание и място и на т.нар. творчески индустрии. Те включват занаяти, дизайн, издателска дейност, кино и музика, експертна подкрепа и насърчаване на сътрудничеството между публичните и частните участници в културния сектор, дейности за обучение, панаири и фестивали и др. В този смисъл от началото на 2002 г. ЮНЕСКО изказва препоръката за изграждане на Световна обсерватория за социалния статус на творците, която по своята същност представлява своеобразна база данни за националната законодателна рамка и съобразяването с международните норми на статута на творците от различните изкуства (музикално-сценични, пластични, графични, театър, танц, кино и литература); формите на образование и подкрепа на творчеството, авторски права, както и база данни за творческите организации. България е сред първите страни, които се присъединиха към Обсерваторията и предоставиха своята информация в началото на 2003 г.⁴⁹

⁴⁹ Вж. <http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=34326&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>

БЪЛГАРИЯ В СЪВЕТА НА ЕВРОПА И ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И ВЛИЯНИЕТО ВЪРХУ ИЗРАБОТВАНЕТО НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВО В СФЕРАТА НА КИН

Културната политика на Съвета на Европа (СЕ)⁵⁰, в т.ч. и тази, насочена конкретно към разкриването, опазването и съхраняването на културното наследство, цели да развие чувството за европейска културна идентичност. В същото време тя следва да съхрани характерните елементи, изграждащи нейното богатство. Този подход изисква опазването и експонирането на идентичностите, на тяхното многообразие и общите им корени посредством познаването, разбирането и зачитането на другите култури. Всяка политика в тази област поставя неизбежно въпроса за съществуващата връзка между културата и правата на човека. Всъщност тя ни кара да се замислим върху опазването на индивидуалните културни права, както и върху колективните културни права на уязвимите групи, върху потребността от избягване на конфликти между културите на мнозинствата и малцинствата и върху значението от споделяне на богатството от културни ценности на другия в признаването на тяхното многообразие. В своята дейност сред основните си задачи СЕ поставя акцент върху реализирането на активни политики, насочени към опазване на културно-историческото наследство на отделните държави в техния общоевропейски контекст. Те могат да бъдат посочени в следните пунктове:

- Ролята на културното наследство в обществото. Култура – наследство – идентичност;
- Общеевропейски дебати и инициативи в сферата на опазването на културното наследство;
- Културно сътрудничество и общи политики;
- Насърчаване на изследвания, повишаване на нивото на осведоменост и образование в сферата на опазването на културното наследство.⁵¹

Основните цели на Съвета, насочени към общ икономически просперитет и утвърждаване на общеевропейските ценности, пряко кореспондират с идеите за културно развитие и приобщаване. Тук следва да се отбележат препоръките, насочени към:

- Защита на правата на човека, парламентарната демокрация и върховенството на закона;

⁵⁰ Съветът на Европа е най-старата политическа организация на континента, създадена през 1949 г., в която в момента членуват 45 европейски страни включително 21 страни от Централна и Източна Европа. Седалището на Съвета е в Страсбург, Франция. България става 27-ият член на СЕ на 7 май 1992 г.

⁵¹ **Василева, С.** Цит. съч., с. 68.

- Разработване на общоевропейски договорености, които да уеднаквят социалната и правната практика на страните членки;
- Развиване на разбирането за европейска идентичност, основаваща се на споделени ценности и включваща различни култури.

Сътрудничеството на Република България със СЕ в областта на културата кореспондира с тези идеи и е насочено към постигане на:

- развитие и популяризиране на европейската културна идентичност и многообразие;
- утвърждаване на ролята на културата като „четвъртият елемент“ на устойчивото развитие и важен фактор за подобряване на благосъстоянието на нациите, следвайки зададените принципи на стимулиране на творчеството, интеркултурния диалог, участието на деца и младежи в процесите на популяризиране и социализация на културното наследство, изграждането на регионални партньорства и сътрудничество и др.⁵²

В сферата на формиране на общеевропейската културна политика България участва в двата управителни комитета на СЕ – Управителен комитет за култура и Управителен комитет за културно наследство. Понастоящем основни приоритети на тези два водещи в сферата на културата управителни органи са: развитието на межкултурния диалог; създаването на електронен портал за културни политики и международни инструменти в областта на културата; възможностите на цифровата ера за достъп до културата и участие в нея; европейска политика в областта на киното; европейските културни маршрути; взаимодействие с гражданското общество с оглед насърчаване на социалната справедливост и свободата на изразяване и др. Като член на Съвета на Европа Република България отдава приоритетно значение по отношение на защитата на правата на човека, върховенството на закона и демокрацията. В този контекст е и основната стратегическа цел, поставена за изпълнение в периода на второто българско председателство на Комитета на министрите, осъществено в периода от 10 ноември 2015 г. до 18 май 2016 г. Българското председателство фокусира вниманието си основно върху защитата на правата на детето и разширяване на достъпа до култура на младите хора. От значение е и защитата на медиите от външно влияние, приоритети, свързани с конкретни намерения на България за присъединяване към важни конвенции на Съвета на Европа.

Работата по изработването на единни за целия ЕС нормативни документи в областта на опазването на КИН представлява сложен и продължителен процес, който изисква обединени усилия на всички държави членки. В определени случаи възникват и разногласия, но те следва да бъдат

⁵² Културата в Европейския съюз // Вж. <https://europa.eu/european-union/topics/culture_bg>

преодолявани. Един от основополагащите нормативни документи, приет от СЕ, е Рамковата конвенция за значението на културното наследство за обществото. Същата се базира на различните използвани и до този момент от страна на Съвета на Европа инструменти и в частност на: Европейската културна конвенция (1954), Конвенцията за опазване на архитектурното наследство на Европа (1985), Европейската конвенция за опазване на археологическото наследство (1992), както и на Европейската конвенция за ландшафта (2000). Документът е приет през 2005 г. и към момента все още не е ратифициран от редица държави, в т.ч. и от България. Интерес обаче предизвиква тълкуванието, дадено в Чл. 2 и Чл. 3, където културното наследство се разглежда като „Група от ресурси, наследени от миналото, които хората идентифицират независимо от собствеността върху тях като отражение или израз на техните постоянно развиващи се ценности, вярвания, знания и традиции. То включва всички аспекти на културната среда, получени в резултат на взаимодействието между хора и места в течение на времето“. Всичко това не може да мине без намесата на хората, като те са призвани да предприемат действия, насочени към „устойчиво да съхранят и да предадат на бъдещите поколения“ като „споделен източник на памет“, включващ и „идеалите, принципите и ценностите, възникнали от опита“.

* * *

*Българското законодателство в сферата на КИН като част от
общоевропейското законодателство*

Както бе посочено в частта, свързана с представяне на предприятиите от българската страна действия след началото на пълноправното членство на България в Европейския съюз (ЕС) от 1 януари 2007 г., предприети бяха действия за пълни промени в българското законодателство. В един сравнително немалък период, предхождащ тази дата, се реализира т.нар. хармонизиране на родното законодателство с европейското. То се осъществи във всички сфери на обществения и икономическия живот, в т.ч. и в сферата на опазването и популяризирането на КИН. Първата осъществена крачка е поставена още в края на 90-те години на ХХ в. с осъществяването на широк преглед върху ситуацията в страната, свързана с културата. Извършено е широко проучване на българския културен сектор, като за целта своето мнение и предложения изказаха водещи европейски културолози.⁵³ Съществен резултат от това е приемането през 1999 г. на напълно нов за страната Закон за закрила и развитие на

⁵³ Ландри, Ч. и колектив. Културната политика в България. Доклад на европейски експертен екип. С., 1997.

културата. През 2003 г. е приет и Закон за филмовата индустрия, който урежда отношенията, свързани с производството, разпространението, промоцията и показата на филмите в Р България. Следващата и изключително важна крачка е поставена на 26 февруари 2009 г. с приемането на напълно нов Закон за културното наследство. Водещо начало е необходимостта от създаване на нов тип законодателство, отговарящо както на съвременните изисквания, така и на тенденцията за увеличаващ се брой новосъздадени културни институти. Не на последно място като катализатор служат и многобройните нови археологически открития на територията на страната, където се намират останки и ценности от тракийската, гръцката, римската и византийската и други цивилизации. С приемането на ЗКН се въвеждат и няколко по своята същност нови изисквания, свързани с прилагането на европейската правна норма. В българското законодателство започват да се прилагат разпоредбите на Регламент №3911/92 на Съвета на ЕС относно износа на културни ценности – ангажимент, поет от българската страна още в периода на предприсъединяване при затварянето на преговорна Глава №25 „Митнически съюз“. Нови моменти са и стъпките, насочени към изграждане на интерактивна информационна осведоменост за идентифицираното културно наследство, в т.ч. обособена дигитализирана информационна система за археологическото наследство; дигитализиране на националния научнодокументален архив на недвижимите паметници на културата; дигитално записване на кадастралните планове и карти (съдържащи и паметниците на културата с техните охранителни зони), на регулационните планове и на плановете на почвените категории и др.

В съответствие с европейските изисквания в периода 2007–2010 г. България разработва поредица от закони, които отразяват различни сфери на културното наследство. Разработени и приети са нови за българската правна уредба закони, какъвто е Законът за обществените библиотеки (2009), с който се регламентира сферата на опазване и съхраняване на литературното богатство на страната. Актуализира се Законът за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения, с който се урежда запазването на пълни колекции от печатни и други произведения като част от националното културно наследство. Обект на доразработване е и един специфичен за българските условия закон, който регламентира дейността на основната културна единица у нас – читалищата. Актуализацията на Закона за народните читалища през 2009 г. създава условия за поддържане и развитие на този културен феномен, който е призван да поддържа не само будна българската национална памет и култура, но и да съхранява и препредава наследството между поколенията. В обхвата на културното

наследство влизат и съвременните визуални изкуства, които се приемат за част от неговия съвременен етап на развитие.

Членството на България в ЕС, както и подписаните многобройни международни спогодби и споразумения, предполагат и въвеждане на сравнително ново за страната законодателство, което в директна или индиректна форма е насочено към опазване и популяризиране на културното наследство. Като примери могат да се посочат Законът за меценатството, както и Законът за публично-частното партньорство. За съжаление това са закони, които по своята същност леко изпреварват нужни промени във финансовото и данъчното законодателство, което създава известни затруднения при тяхното правоприлагане и функциониране в реална среда.

В международен аспект на ниво ЕС България стриктно прилага поредица от международни двустранни и многостранни договори, както и въвеждане на различни директиви, между които се открояват:

Конвенция /Договор/ Директива	Дата /година на ратификация/ присъединяване/ въвеждане
Европейска културна конвенция	Ратифицирана през 1991 г.
Европейска конвенция за опазване на археологическото наследство	Ратифицирана през 1991 г.
Конвенция за защита на архитектурното наследство на Европа	Ратифицирана през 1991 г.
Европейска конвенция за трансгранична телевизия	Ратифицирана през 1993 г.
Европейска конвенция за ландшафта	Ратифицирана през 2005 г.
Директива за аудиовизуални медийни услуги (Директива 2010/13/ЕС)	В сила от 5.05.2010 г.
Маракешки договор за улесняване на достъпа до публикувани произведения за слепи хора, лица с нарушено зрение или с други увреждания, които не позволяват четенето на печатни материали, приет през 2013 г.	Подписан от името на ЕС на 30.04.2014 г., влязъл в сила на 30.09.2016 г.
Директива 2014/60/ЕС на ЕП и на СЕ от 15 май 2014 г. за връщане на паметници на културата, които са незаконно изнесени от територията на държава членка, и за изменение на Регламент (ЕС) №1024/2012.	Приета през 2014 г.

Активно се работи и за синхронизиране и въвеждане на нови форми в законодателството, свързани с приемането на редица наредби, отнасящи се до развитието на археологическите проучвания и опазването на недвижимото културно наследство. Пристъпва се към актуализиране и на основното законодателство, което да отговаря на своевременно настъпили промени и изисквания на съвременната среда. В съществен стимул се превръща българското председателство на Съвета на министрите на ЕС, което е поето съобразно принципа на ротация в периода януари – юли 2018 г. В основен приоритет се издига виждането, че е необходимо „утвърждаване на културата като един от основните двигатели за развитие на Европейския съюз“.⁵⁴ В своята политика България се стреми да подкрепя визията на ЕС по отношение на развитието на културата, като извежда за основен принцип запазването на националното в контекста на общото културно наследство на Европа, активна подкрепа на националните и европейските изкуства и творчески индустрии, както и създаване и популяризиране на културни продукти. ЕС насърчава политическото сътрудничество в областта на културата между националните правителства и с международни организации, което също се извежда като важен приоритет.⁵⁵

От значение за процеса на актуализиране на родното законодателство е и приетата от ЕС на 22 май 2018 г. Нова европейска програма за култура, която е правопреемник на програмата, приета през 2007 г. Новата програма предлага три стратегически цели със социални, икономически и външни измерения: 1) използване на силата на културата за социално сближаване и постигане на благосъстояние; 2) подкрепа на творческия потенциал на културата в образованието и иновациите, както и за създаване на работни места и растеж; и 3) укрепване на международните културни отношения. Програмата определя и подобрени работни методи с държавите членки, гражданското общество и международните партньори, които са отразени в Работния план за културата (2019–2022 г.), приет от Съвета на 27 ноември 2018 г. и изменен на 26 май 2020 г.⁵⁶

⁵⁴ Вж. Решение за приемане на позиция на Народното събрание по проекта на Програмата на Република България за председателството на Съвета на Европейския съюз. //

<https://parleu2018bg.bg/upload/612/BG_POSITION+OF+THE+NATIONAL+ASSEMBLY.pdf>

⁵⁵ Вж. Културата в ЕС. Политики на ЕС. // <https://europa.eu/european-union/topics/culture_bg>

⁵⁶ Вж. <<https://ec.europa.eu/culture/policies/strategic-framework-eus-cultural-policy>>

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изработването на съвременната българска правнонормативна уредба преминава през отделни периоди. Апробирането в практиката и извличането на съответните изводи се превръща в съществен момент от цялостния преглед на българското законодателство в сферата на опазването на културно-историческото наследство. Въвеждането на различен тип иновативни подходи на управление, съчетани с установените в страната традиции в тази посока, се превръща във важен елемент от формирането на съвременната политика в областта на КИН.

Изследването на културните процеси и свързаните с тях политики за управление са съществен елемент от общата визия за развитие на националната култура през следващите години.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Изследвания

Божиков, В., Н. Янков. Културно-исторически ценности: Правни аспекти. С., 1998. ISBN 954-9803-01-5.

Василева, С. Културно наследство и устойчиво развитие. Концепции, политики, добри практики. С., 2013. ISBN 978-954-2946-59-5.

Денчев, Ст., С. Василева. Държавна политика за културно-историческото наследство на България 1878–2009 [второ издание]. С., 2010. ISBN 954-8887-13-4.

Ландри, Ч. и колектив. Културната политика в България. Доклад на европейски експертен екип. С., 1997.

Недков, С. История на музейното дело в България. С., 2006. ISBN 954-91144-8-5.

Николова, М. Исторически бележки върху развитието на географската наука в Българската академия на науките // Известия на българското географско дружество. Т. 42, 2020, с. 5–11.

2. Архивни източници и документи

СбНУНК, т. 16–17, 1900.

Периодическо списание на БАН, 1883, №5.

ЦДА, ф. 1241, оп. 1, а.е. 11.

3. Нормативни документи

Окръжно на Министерството на народното просвещение № 9530 от 1 декември 1900 г. СбНУНК, т. 16–17, 1900, с. VII–XIV.

Постановление №1608 на МС, обн. ДВ, бр. 7 от 1952 г.; Инструкция за привеждане в известност, регистрация и опазване паметниците на културата, обн. в. Известия, бр. 79 от 1952 г.

Постановление на МС №165 и Правилник за приложението му, обн. в Известия, бр. 68 от 1958 г. и Известия, бр. 71 от 1959 г.

Правилник за устройството и задачите на Националния институт за паметниците на културата, утвърден от МС с 93-то постановление от 13.XII.1976 г., ДВ, бр. 102, 24.XII.1976 г.

Закон за авторското право и сродните права. ДВ, бр. 56, 29 юни 1993.

Закон за закрила и развитие на културата. ДВ, бр. 50, 1 юни 1999.

Закон за културното наследство. ДВ, бр. 19, 13 март 2009.

Закон за меценатството. ДВ, бр. 103, 23 дек. 2005.

Закон за народните читалища. ДВ, бр. 89, 1996.

Закон за Националния дарителски фонд „13 века България“. ДВ, бр. 12, 9 февруари 2001.

Закон за юридическите лица с нестопанска цел. ДВ, бр. 81, 6 октомври 2000.

4. Интернет ресурси и бази с данни

Бази с данни на ЮНЕСКО

<http://portal.unesco.org/en/>

<https://en.unesco.org/>

<http://whc.unesco.org/en/>

Бази с данни на ЕС

https://europa.eu/european-union/topics/culture_bg

РЕЦЕНЗИЯ

на студията „Етапи, процеси и влияния върху формирането на политики за управление на културно-историческото наследство на България“ с автор доц. д-р Венцислав Велев

Позитивният образ на България в Европа и по света се свързва с уникалното разнообразие на културно наследство, съчетано с богати природни дадености. Това предопределя огромната важност и внимание, с които трябва да се подхожда към управлението на културното наследство у нас. Обзорно погледнато в широките хронологически граници, обхващащи период от над 140 години, процесът на възприемане и социализация на наследството е натоварен със силни символни и ценностни функции, свързани със създаване и утвърждаване на националната идентичност, а в нашето съвремие и с формиране на съзнание за общо европейско културно пространство. В десетилетието на 90-те години на ХХ в. в България започват реформи в цялостния държавнополитически, икономически и обществен живот, които водят до последователни промени в организацията на системата на управление на културното наследство. Постепенно се променя разбирането за значението на културното наследство не само като ценност и духовен ресурс, който трябва да бъде опазван и съхраняван, без да се изисква възвръщаемост на вложените в него инвестиции. В процеса на присъединяване на България към ЕС наследството започва да се възприема и като икономически ресурс, който трябва да се използва за развитие.

Нашата страна е на едно от първите места в Европа по брой културни ценности и сред най-важните приоритети на опазването и социализацията на културното наследство са да има стабилна и гъвкава законодателна рамка, регулиращи държавнополитически, институционални и обществени механизми и позитивна среда – възприемчива и оценяваща високата културна стойност на наследството. Постигането на това се осъществява и най-вече чрез ефективна международна и национална политика в областта на културата и културно-историческото наследство. В това се състои и актуалното значение на настоящата студия с автор доц. д-р Венцислав Велев, в която са систематизирани и представени ключови важни аспекти на етапите, процесите и влиянията върху формирането на политики за управление на културно-историческото наследство на България.

В студията е направен обзорен анализ на основните етапи на формиране на политики за управление на културно-историческото наследство в България от Освобождението през 1878 г. до наши дни. Хронологично е представено развитието на законодателната рамка в областта на наследството и етапите на

нейното формиране. Важни акценти и обособени подраздели проследяват развитието на сътрудничеството между България и ЮНЕСКО, България и Съвета на Европа. Представени са основни конвенции на тези международни организации в областта на културното наследство. Разгледан е процесът на реформи и актуализации в българското законодателство в културната сфера под влияние на политическото сътрудничество с ЕС и прилагането на директивите и регламентите на общността. Обоснована е тезата, че в България съществува добре развита нормативна уредба, обхващаща всички етапи от опазването и управлението на културното наследство. Тя отразява натрупания опит в областта на наследството и е отворена за съизмеримост с насоките и препоръките, отразени в международни конвенции и документи. Темата на студията и характерът на използваните източници предполагат прилагането на аналитични и сравнителни методи на работа. Това дава възможност да бъдат представени новите тенденции на законодателната рамка на културно-историческото наследство в национален план, като се акцентира върху устойчивото развитие съобразно принципите на международното сътрудничество в областта на културата. За написването на студията са използвани разнообразни източници: конвенции, закони, правилници, наредби, научна и справочна литература. За постигане на поставените цели и съотносимо към тематиката авторът използва системен, полиструктурен и политематичен подход.

Авторът доц. д-р Венцислав Велев има голям професионален и практически опит в управлението на културното наследство, както и дългогодишна преподавателска дейност в тази област. Безспорно доброто познаване на националната и международната нормативна база и особено нейното реално приложение, са качества и умения, които му помагат да се ориентира в големия хронологичен диапазон, да структурира и обобщава голямо количество информационни източници, фактология и документи и тематично да селектира актуалните към настоящия момент най-често ползвани и с най-голяма приложимост в практиката закони и наредби на национално ниво, както и основни конвенции на ЮНЕСКО и Съвета на Европа, резолюции и препоръки на Европейския съюз, ратифицирани от България.

Анализите, сравненията и обобщенията, направени в студията и отнасящи се до опазването и защитата на културно-историческото наследство, акцентите в изложението и направените изводи способстват да се осъзнае това наследство като национална ценност, която е част от общеевропейското и световното наследство.

Посочените в настоящата студия процеси и влияния върху формирането на политики за управление на културното наследство, откритите тенденции

в международната нормативна система в тази област търпят динамично развитие и взаимодействия, съобразени с нарастващата глобализация и информационното общество. Едни от най-сериозните предизвикателства пред международните и националните управленски политики и нормативни системи са свързани с ценностните аспекти, предефинирането на понятията, промените на значението и смисъла на понятия като идентичност, регион, територия, стойност, културна памет, въвеждането на нови понятия с глобален характер – културно многообразие, мултикултурна среда, информационна среда. Тези тенденции предполагат, че приложението на стратегическите и нормативните документи и насоки на световните и общеевропейските организации не бива да се свързват само с хармонизиране на законодателството, изграждане на институционален капацитет, възприемане на принципи за интегрирано опазване на природно и културно наследство, социализация на наследството в съвременната градска среда. В настоящето приоритетите надхвърлят опазването, разбирано като самостоятелна отделна дейност, и се съсредоточават върху разработване на механизми на политики за управление на културното наследство, които трябва да бъдат съобразени и със специфичните особености на регионите, националните територии и локалното място. От една страна, наследството е фактор за формиране и съхранение на културната идентичност, нейната духовност и историческа памет, от друга страна, наследството е много важен елемент в политиката на ЮНЕСКО и Съвета на Европа за формирането на съвременна ценностна система и послания, чрез които миналото и настоящето трябва да бъдат представени и предадени на следващите поколения.

За мен няма съмнение, че със своето съдържание, цели, изложение и направените обобщения студията „Етапи, процеси и влияния върху формирането на политики за управление на културно-историческото наследство на България“ ще спомогне за успешното обучение на студентите и докторантите в областта на културното и природното наследство, ще бъде полезна на специалистите, работещи в библиотеки, музеи, читалища и други сродни културни институти и организации. В широк контекст имаме налице книга, която е необходимо и полезно четиво за различни категории читатели, които се интересуват от политиките за културно наследство.

Проф. д-р София Василева

Венцислав Велев
ЕТАПИ, ПРОЦЕСИ И ВЛИЯНИЯ ВЪРХУ ФОРМИРАНЕТО
НА ПОЛИТИКИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ
НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО НА БЪЛГАРИЯ

Студия

Българска
Първо издание

Научен рецензент
Проф. д-р София Василева

Редактор и коректор
Сенка Симеонова

Графичен дизайн на корицата
Д-р Ралица Йотова

Предпечат
Д-р Камелия Планска-Симеонова

Академично издателство „За буквите – О писменехъ“

ISBN 978-619-185-525-4

София, 2021

ISBN: 978-619-185-525-4